

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 22, Sayı/Issue: 42, Yıl/Year: 2020 (Aralık/December)

**Aile İçi Şiddetin Önleyicisi Olarak İslam'ın Merhamet Temelli
Aile Modeli**

*Compassion-Based Family Model of Islam as a Preventative of
Domestic Violence*

Sevde Düzgüner

Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı
- Dr., Marmara University Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion

sevededuzguner@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3210-6972>

Huriye Martı

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı –
Prof., Necmettin Erbakan University Faculty of Theology, Department of Hadith

huriyemarti@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3633-0979>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 14/09/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 28/11/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2020

Atıf/Citation: Düzgüner, Sevde - Martı, Huriye. "Aile İçi Şiddetin Önleyicisi Olarak İslam'ın Merhamet Temelli Aile Modeli". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/42 (2020), 457-482. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.794868>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Aile İçi Şiddetin Önleyicisi Olarak İslam'ın Merhamet Temelli Aile Modeli

Öz

Tüm dünyada hakkında çözüm arayışlarının devam ettiği şiddet, kitlesel çapta büyük bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Aile içi şiddet ise sadece bireylerin değil toplumların da bugününü ve geleceğini tehdit eden sarmal bir yapıya sahiptir. Geleceği inşa edecek olan bireylerin bugünün ailelerinde yetiştiği göz önünde bulduğunda aile içi şiddetle mücadelenin önemi daha da artmaktadır. Çok değişkenli bir olgu olan aile içi şiddetle mücadelede çok boyutlu olması gerekmektedir. Bu noktada dini referanslar önem kazanmaktadır. Çünkü din, insanın hayata karşı tüm tutumlarında belirleyici ve yönlendirici bir etkiye sahiptir. Bu nedenle aile içi şiddetle mücadelede Kur'an ve sünnete dayalı doğru bilgilerin aktarımı önem taşımaktadır. Makalede, aile içi şiddetin kaynak, neden ve türlerine değinilmiştir. Şiddetin ortaya çıktığı risk faktörlerinden ziyade şiddetin bir birey tarafından uygulandığının altı çizilerek onun eğitilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Ayet ve hadislerin şiddete asla onay vermediği ortaya konarak İslam'ın aile modelinin merhamet üzerine kurulu olduğu açıklanmıştır. Merhametin salt bir duygu olmadığı, insanın kişiliğinin bir parçası haline gelerek tüm canlılara yönelik olumlu bir tutum geliştirmesini kapsadığı belirtilmiştir. İslam'ın merhamet temelli aile modelinin şiddetin önlenmesindeki rolü, dini kaynakların yanı sıra bilimsel araştırmalarla da ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Din Psikolojisi, İslam, Aile, Şiddet, Merhamet.

Compassion-Based Family Model of Islam as a Preventative of Domestic Violence

Abstract

The violence, which is in search of solutions all over the world, stands before us as a major problem on a mass scale. Domestic violence, on the other hand, has a spiral structure that threatens not only individuals but also the present and future of societies. Considering that the individuals who will build the future grow up in today's families, the importance of combating domestic violence can be seen more clearly. Combating domestic violence, which is a multivariate phenomenon, should also be multidimensional. At this point, religious references gain importance. Because religion has a determining and directing effect on all attitudes of people towards life. For this reason, it is important to transfer correct information based on the Qur'an and circumcision in combating domestic violence. In the article, the sources, causes and types of domestic violence are mentioned. It has been suggested that rather than the risk factors in which violence occurs, it is underlined that the violence is perpetrated by an individual and that it should be educated. It was revealed that verses and hadiths never approve of violence, and it was explained that the family model of Islam was based on mercy. It has been stated that compassion is not just an emotion, it involves developing a positive attitude towards all living things by becoming a part of the person's personality. The role of the compassion-based family model of Islam in the prevention of violence has been revealed by scientific research as well as religious sources.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Keywords: Hadith, Psychology of Religion, Islam, Family, Violence, Compassion.

Giriş

Üyelerinin kendilerini rahat, huzur ve güvende hissettikleri bir ortama işaret eden "aile" kavramı ile kişinin bir başkası üzerinde kalıcı ve yıkıcı etkiler bırakmasını içeren "şiddet" kavramının bir arada kullanılması oldukça üzücü bir durumdur. Ancak aile üyelerinin birbirlerine uyguladıkları şiddetin yaygınlığı, "aile içi şiddet" probleminin çok yönlü olarak tartışılmasını ve çözüm

üretilmesini zorunlu kılmaktadır. Dahası aile içi şiddet, tarih boyunca var olmuştur ve günümüzde de bireysel, toplumsal ve kitlesel bazda büyük bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.¹

Uluslararası araştırmalar aile içi şiddetin tüm ülkelerde ve toplumun her kesiminde var olduğunu göstermektedir. Genel olarak dünya üzerindeki her üç kadından biri aile içi şiddete maruz kalmaktadır.² Sorunun yaygınlığı ve büyüklüğü göz önünde tutulduğunda, aile içi şiddetle mücadelenin de bir o kadar güçlü ve çok boyutlu olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede makale, aile içi şiddetin kaynak, neden ve sonuçlarını irdeleyerek şiddetle mücadele için İslam temelli bir merhamet modeli sunmayı amaçlamaktadır.

1. Şiddetin Kaynağı ve Türleri

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da aile ve şiddet kavramları net bir şekilde tanımlanmıştır. Söz konusu kanunun 4. Maddesine göre aile, "aynı veya ayrı çatı altında yaşayan eş ve çocuk ile aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireylerini" kapsayan grup olarak tanımlanmıştır. Kanunda şiddet ise, "aile bireyinin fiziksel, cinsel, ekonomik veya psikolojik zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözel ve ekonomik her türlü davranışı" kapsamaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımı ise şiddetin zararlı etkilerini içine alacak şekildedir: "Şiddet; fiziksel güç ya da kuvvetin, amaçlı bir şekilde kendine, başkasına, bir gruba ya da topluluğa karşı fiziksel zarara ya da fiziksel zararlar sonucunda ihtimalini artırmasına, psikolojik zarara, ölüme, gelişim sorunlarına ya da yoksunluğa neden olacak şekilde tehdit edici biçimde ya da gerçekten kullanılmasıdır."³

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere şiddet, farklı boyutları içeren, geniş bir alana yayılan, sebepleri ve sonuçları itibarıyla değişkenlik gösteren bir olgudur. Şiddet, güçlü olan taraftan güçsüz tarafa doğru bir hareket olduğu için aile içi şiddet büyük ölçüde kadın, çocuk ve yaşlıları etkilemektedir. Yapılan araştırmalar genel olarak, şiddet uygulayanların %95 oranlarında erkek, şiddete maruz kalanların %90'dan fazlasının ise kadın ve çocuk olduğunu ortaya

1 Aile içi şiddetin tarihsel arka planı için bkz. Çiğdem Gülmez, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014).

2 World Health Organization, *Global and Regional Estimates of Violence Against Woman: Prevalence and Health Effects of Intimate Violence and Non-partner Sexual Violence* (Italy: World Health Organization, 2013), 2.

3 World Health Organization, *World Report on Violence and Health: Summary* (Genova: World Health Organization, 2002), 4.

koymuştur. Yapılan çalışmalar, çocukların anneleri tarafından da şiddete maruz bırakıldıklarını göstermektedir.⁴

Kime karşı ve hangi nedenle uygulanırsa uygulansın, şiddet asla kabul edilemez bir durumdur. Ancak hayatın içinde var olan bir gerçektir. Bu durum, pek çok düşünür ve psikoloğun şiddetin kaynağı konusunda açıklamalar getirmesine ve kuramlar ileri sürmesine neden olmuştur. Bu kuramların bir kısmı (Freud gibi) şiddetin insan doğasında bulunduğunu iddia ederken, bir kısmı ise (Adler gibi) insan doğasında kendini koruma şeklinde bulunan olumlu içgüdüünün çeşitli nedenlerle ve zamanla başkasına yönelik yıkıcı şiddete dönüştüğünü savunmaktadır. Diğer bir kuram ise (Bandura gibi) şiddetin, gizil öğrenme süreci sonucunda çevreden öğrenildiğini ileri sürmektedir.⁵

Şiddet kelimesi ilk etapta dayak gibi fiziksel bir eylemi çağırırsa da kavram bununla sınırlı değildir. Nitekim bir kişinin bir başkasına zarar vermesi sadece fiziksel saldırganlıkla olmaz. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda şiddetin çeşitleri genel olarak dört başlık altında ele alınmıştır:⁶

1. Fiziksel Şiddet: Mağdurun bedenine uygulanan ve ona zarar veren hareketleri kapsar. Tokat, yumruk, tekme, sopa, kemer gibi bir cisimle dövme, bıçak ve silah gibi aletlerle yaralama, örneklerden bazılarıdır.
2. Psikolojik Şiddet: Mağdura yönelik duygusal ve sözlü şiddettir. Şantaj, tehdit, aşağılama, alay etme, korkutma gibi durumlar örnek verilebilir.
3. Cinsel Şiddet: Mağdura yönelik sözel ve fiziksel taciz, evlenmeye, cinsel birlikteliğe ya da fuhşa zorlama, ensest ilişki gibi durumlardır.
4. Ekonomik Şiddet: Mağdurun şahsına ait olan malı veya hakkı olan parayı zorla elinden alma, onu çalışmaya veya çalışmamaya zorlama, az para vererek çok iş bekleme gibi davranışları kapsamaktadır.

Şiddet türleri birbirinden bağımsız durumlara işaret ediyor gibi görünse de aslında birbiri ile ilintilidir. Nitekim bir şiddet olayında çoğu zaman farklı şiddet türleri bir arada görülebilmektedir. Örneğin eşini döverken onu boşanmakla tehdit eden bir erkeğin bu hareketinde fiziksel ve psikolojik şiddet bir arada var olur. Çocuğunu cezalandırırken küfreden ve hapseden bir anne hem sözlü hem de fiziksel şiddet uygulamaktadır. Benzer şekilde sokağa atılmaktan hatta öldürülmekten korkan bir yaşlının gelirin zorla el konması, psikolojik ve ekonomik şiddetin bir arada yaşanması anlamına gelir.

Bir başka açıdan şiddet, durumluk bir eylem gibi görünse de devamlılık arz ettiği için aslında uzun zamana yayılan bir olgudur. Aile bireyleri de bu

4 Bkz. Nuran Güler v.d., "Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler", *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 24/3 (2002), 129.

5 Celal Çayır - Özer Çetin, "Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2011), 8.

6 Bkz. Aliye Mavili Aktaş, *Aile İçi Şiddet* (İstanbul: Elma Yayınları, 2014); Nuri Tuğlu, *Bireysel ve Aile İçi İlişkilerde İslam'ın Şiddet Karşılığı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009).

süre içerisinde şiddetin onur kırıcı, boğucu ve yaralayıcı türlerine bir arada maruz kalabilmektedir. Şiddet türleri birbirini besleyen ve yenilerini üreten bir yapıda karşımıza çıkar. Dolayısıyla şiddetle mücadele etmek için bütün çeşitleriyle şiddetin önüne geçilmesini sağlayacak, kapsamlı ve zihniyet odaklı önlemler alınmalıdır.

2. Aile İçi Şiddet

Literatürde aile içi şiddet farklı şekillerde tanımlanmıştır. Hukuk, psikoloji, sosyoloji, sağlık ve adli açıdan yapılan çalışmalar kendi yaklaşımlarına göre farklı tanımlar yapmışlar ve aile içi şiddetin muhtelif yönlerini ön plana çıkarmışlardır. Söz konusu yaklaşımlardan bağımsız, daha kapsamlı bir inceleme ile Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun yayınladığı *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları* başlıklı raporda aile içi şiddet şu şekilde tanımlanmıştır: "*Aile içi şiddet bireylerin yaralanmasına, sindirilmesine, öfkelenmesine veya duygusal baskı altına alınmasına yol açan fiziksel, sözel veya herhangi bir şekilde hakaret, davranış veya muameledir*".⁷ Söz konusu rapor Türkiye'de aile içi şiddeti irdeleyen ilk kapsamlı araştırmanın ürünüdür. Bu çalışmada beş ayrı bölgeden 3140 kadın ve 1318 erkekle görüşmeler yapılmıştır. Sonuçlara göre gelir ve eğitim düzeyinin düşüklüğü, alkol alışkanlığı, çocuklukta şiddete tanık olma veya maruz kalma, şiddeti besleyen risk faktörleridir. Dolayısıyla şiddetle mücadelede şiddete götüren yolların kapatılması için alkol ve eğitimsizlik gibi durumlarla da mücadele edilmelidir. Bu noktada, dolaylı olarak şiddeti besleyen alkol kullanımı ve eğitimsizlik gibi durumların ortadan kaldırılmasında da bireysel sorumluluğun altını çizmemiz gerekmektedir. Bireyin bu durumları yaşamaması için kendi iradesini devreye koyması gerekmektedir. İslam'ın alkol tüketimini açıkça yasaklayarak⁸ ve insanları ilim öğrenmeye teşvik ederek⁹ aslında şiddeti besleyen şartların ortaya çıkmasına da engel olduğu hatırlanmalıdır.

Şiddet, uygulayan kişi üzerinde geçici, uygulanan kişi üzerinde ise çok daha kalıcı izler bırakmaktadır. Şiddet uygulayan kişi, öfkesini dindirmek, sağlıksız benlik algısını güçlendirmek, maddi veya manevi çıkar elde etmek gibi geçici süreli amaçlarına ulaşabilir ancak kullandığı yöntem kesinlikle insani değildir. Nitekim şiddete maruz kalan kişiler, fiziksel, psikolojik, ekonomik... pek çok alanda birden büyük sorunlar yaşamaktadır. Konu ile ilgili çalışmalar, mağdurların özgüven ve özsaygısını yitirip sağlıklı düşünme yeti-

7 Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları Raporu* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995), 7.

8 el-Mâide 5/90.

9 Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1994), "Mukaddime", 17.

sini kaybetme, ciddi boyutlarda yeme içme, uyku problemleri ve intihar fikrine yatkınlık gösterdiklerini ortaya koymuştur. Çevreleri ile de iletişimlerini yitiren bu kişiler sürekli bir kaygı ve korku içinde yaşamaktadır.¹⁰ Şiddete uğrayan kişilerin fiziksel yaralanma ve bunun için bakım alamama başta olmak üzere pek çok insani ve ekonomik imkandan yoksun kalmaları, aşağılanma, ağrı, bitkinlik, depresyon, içe çekilme, dikkat dağınıklığı ve hatta konuşma güçlükleri ile sonuçlanmaktadır.¹¹

Görüldüğü üzere şiddet, hem bireysel hem de toplumsal kayıplara neden olan, bedelini hep birlikte ödediğimiz bir olgudur. Bilhassa aile içi şiddetin önlenmesinde, yolun başında uyanık davranmak ve “şiddet oluşmadan önce önlem almak” esas olmalıdır. İslam hukukunun “kötülüğe giden yolları tıkamak” anlamında geliştirdiği “sedd-i zerâyi” yöntemi burada hatırlanmalıdır. Şiddetin failini cezalandırmak elbette gerekli ve caydırıcıdır ancak yeterli değildir. Zira suça eğilimli bireylerde cezaya karşı direnç, sık görünen bir durumdur. Suç ve şiddetin önlenmesinde daha etkili olan yöntem, eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarıyla zihniyet dönüşümü için emek vermek, kişilerin empati ve öz-kontrol yeteneklerini geliştirmektir. Bugün şiddet konusunda yapılan önleyici çalışmalarda da eksen, mağduru koruyan ve dış disiplin anlamına gelen polisiye tedbirlerden, faili eğiten ve iç disiplin sağlayan eğitim yöntemlerine kaymış durumdadır.

Şiddetin önlenmesi ve mağdurların tekrar topluma kazandırılması için devlet tarafından üretilecek politikalara ihtiyaç olduğu açıktır. Sağlık hizmetleri, uygun barınma imkanı, yeterli ücret, ulaşılabilir çocuk ve yaşlı bakımı, evlat edinme ve benzeri konular şiddet, istismar ve ihmal ile paralel olan meselelerdir. Bu konulardaki yanlış ve eksikler ailede şiddet ve ihmali sona erdiremezken, uygulanacak rasyonel ve doğru politikalarla aile hayatının sağlıklı bir şekilde işleyişine destek sağlanabilir.¹² Bu çerçevede, sivil toplum kuruluşları, adli birimler, polis, sağlık personelleri ve sosyal hizmet uzmanlarının yanı sıra ailenin yakınlarından oluşan çoklu bir destek programına ihtiyaç vardır.¹³ Şiddetin besleyen kaynakların kurutulması ve şiddet mağdurlarının süreci sağlıklı bir şekilde atlatması için din görevlileri ve manevi danışmanların da bu programlarda görev almaları gereklidir. Şiddete maruz kalan kişilerin bireysel ve çevresel özelliklerine göre koruyucu imkânlarla ulaşma ihtimalleri değişmektedir. Bu nedenle kadına, çocuğa ve yaşlıya yönelik şiddet, sebep ve sonuçlarıyla ayrı ayrı ele alınmalıdır.

10 Faruk Görgülü, “Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü”, *Diyanet İlmî Dergi* 52/2 (2016), 103.

11 Aşlıhan Okan İbiloğlu, “Aile İçi Şiddet”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 4/2 (2012), 205.

12 Necmi Karslı, “Psiko-Sosyal Açından Şiddet ve Çözüm Yolları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/3 (2016), 84.

13 İbiloğlu, “Aile İçi Şiddet”, 205.

a. Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet

Aile ve şiddet yan yana geldiğinde en çok üzerinde durulan husus, kadına yönelik aile içi şiddet olmuştur. Temelde “Kadının aile içinde fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesine veya acı çekmesine neden olan her türlü tutum ve davranış”¹⁴ olarak tanımlanabilen kadına yönelik aile içi şiddet hakkındaki geniş çaplı alan araştırmaları, problemin büyüklüğünü göstermesi açısından önem taşımaktadır. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü tarafından gerçekleştirilen *Çok Ülkeli Kadın Sağlığı ve Aile İçinde Kadına Yönelik Şiddet Araştırması*, 24000 kadınla yapılan mülakatlara dayanmaktadır. Araştırmaya göre, erkeğin eşine uyguladığı fiziksel veya cinsel şiddet, %13 (Japonya) ile %61 (Peru) arasında değişmektedir.¹⁵ Bu çalışmadan çıkan genel sonuç, eşlerine fiziksel şiddet uygulayan erkeklerin, uygulamayanlara oranla daha çok kısıtlayıcı kontrol davranışı sergilediğini göstermektedir. Akrafa ve arkadaşlarıyla görüşmesini engelleme, sadakatsizlikle suçlama, sağlık hizmeti almasına engel olma, evden çıkmasını yasaklama gibi baskı tutumları, şiddeti besleyen sosyo-kültürel ve ekonomik etkenlere bağlı olarak artmaktadır.

Türkiye’de 2012 yılında ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesi amacını taşıyan kanun, aynı yıl 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde kabul edilerek Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Bu kanunda kadına yönelik şiddet şu şekilde tanımlanmıştır: “*Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış*”.

Türkiye özelinde kadına yönelik şiddetin sonuçlarını ve bıraktığı deformatsiyonu göstermesi açısından Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2009) ve Aile Bakanlığı (2015) tarafından yapılan *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet* başlıklı araştırma önem taşımaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, örneklemin %39’u fiziksel şiddete, %44’ü duygusal şiddete maruz kaldığını belirtmiş, fiziksel şiddete maruz kalmış kadınların %24’ü ise fiziksel ve psikolojik sağlık problemleri yaşamıştır. Kadınların yaş, eğitim, ekonomik durum gibi özellikleri dikkate alındığında şiddete maruz kalma oranları değişiklik gösterse de her kademedede farklılaşan çeşitleriyle şiddete rastlanması esef vericidir.¹⁶ Şiddet uygulayan erkekler ve şiddete maruz kalan kadınlar şeklindeki iki gruba birden ulaşılarak yapılan bir çalışma, eğitim düzeyi yükseldikçe

14 World Health Organization, *Multi-Country Study on Women’s Health and Domestic Violence Against Women* (Geneva: World Health Organization, 2005), 5.

15 World Health Organization, *Multi-Country Study on Women’s Health and Domestic Violence Against Women*, 6.

16 Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması* (Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2009), 46 vd.

aile içinde kadına yönelik fiziksel şiddet oranının düştüğünü ancak psikolojik şiddetin düşme eğilimi göstermediğini bulgulamıştır.¹⁷

TÜİK'in 2012 yılında yayınladığı "İstatistiklerle Kadın" araştırmasının ve rilerine göre, hayatlarının herhangi bir döneminde fiziksel şiddete maruz kalan kadınların yaş aralıkları ile şiddet arasındaki ilişki incelendiğinde, yaş yükseldikçe kadına yönelik şiddetin de arttığı görülmektedir. Söz konusu araştırmaya göre, yaşamının herhangi bir döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını ifade eden kadınların %38,0'ı şehirde, %43,2'si kırsal yerleşim birimlerinde; hayatının herhangi bir döneminde cinsel şiddete maruz bırakılan kadınların %14,3'ü şehirde, %18,3'ü kırsal yerleşim birimlerinde ikamet etmektedir.¹⁸

Şiddete uğrayan kadınlar, fiziksel yaralanma ve bunun için tedavi almama başta olmak üzere pek çok insani ve ekonomik destekten yoksun kalmaktadır. Acı ve ağrı, bitkinlik, depresyon, içe çekilme, uykusuzluk, utanç, yalnızlık, mutsuzluk, çaresizlik, iş gücü kaybı, dikkat dağınıklığı ve hatta konuşma güçlüğü gibi bir dizi bedensel ve ruhsal hastalık belirtisi gösteren bu kadınlar, en önemlisi de hayata dair güven ve umutlarını yitirmektedir.¹⁹

Kadınlar aile içinde genellikle eşleri, babaları, erkek kardeşleri gibi yakınlarından şiddet görmektedir.²⁰ Erkekten eşine yönelen şiddet üzerine birçok akademik ve sosyal çalışma yapılarak kamuoyunda gündem oluşturulmasına rağmen, baba ve erkek kardeşten kadına yönelen şiddet konusunun gölgede kaldığı söylenebilir. Oysa evlenmeden önce ailesinde şiddete maruz kalan kadınların evlendikten sonra da şiddet karşısında kendilerini koruyamadıkları göz önüne alındığında, eş dışındaki baba, ağabey, amca, dede hatta anne, teyze, nine gibi kaynaklardan kadına yönelen şiddetin de gündeme alınarak çözüm beklediği anlaşılacaktır. Nitekim erkeğin çocukken şiddeti yaşamasının ya da izlemesinin şiddet davranışını içselleştirme ihtimalini iki kat artırdığı, aynı şekilde, kadının da çocukluğunda şiddete uğramasının ve şahit olmasının "şiddete maruz kalma ihtimalini" iki kat artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.²¹ Kadına yönelik şiddet, yaş, eğitim düzeyi, yerleşim yeri gibi değişkenlere göre oransal olarak farklılık gösterse de toplumun her kademesinde varlığını sürdürmekte ve kadınlar üzerinde yıkıcı izler bırakmaktadır. Kadına yönelik şiddetin faileri farklı olsa da şiddetin sarmal yapısı açıkça görülmektedir.

17 Gülmez, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık*, 248.

18 Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistiklerle Kadın* (Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2012), 111-115.

19 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması* (Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2009), 134 vd.

20 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması* (Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015), 111.

21 Gülmez, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık*, 16.

b. Çocuğa Yönelik Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddet konusunda üzerinde önemle durulması gereken bir diğer başlık da çocuklara yönelik şiddettir. Küçük ve güçsüz olan çocuk çoğu zaman büyük ve güçlü kavgaların kurbanı olmaktadır. Çocuğun savunmasızlığı ve kendini koruma yetisinden mahrum olması, etrafında oluşan şiddeti daha ağır yaşaması demektir. Yapılan resmî araştırmalara göre, ülkemizde çocukların %43'ü fiziksel şiddete maruz kalmakta olup,²² bu rakam gerçekten geleceğimiz hakkında endişe uyandıracak kadar yüksektir. Bizzat şiddetin odağında olmasalar bile aile içinde şiddetle yan yana büyümüş, annesine veya kardeşlerine uygulanan şiddete tanık olmuş çocuklara “sessiz”, “unutulmuş” ya da “görülmez” kurbanlar adı verilmektedir.²³ Bu çocukların da doğrudan öfke ve saldırganlığa maruz kalan ya da ihmal edilen diğer çocuklarla aynı tür davranış bozuklukları gösterdikleri tespit edilmiştir.

Çocuğun biyolojik ve psikolojik özellikleri, şiddeti yetişkinden farklı algılamasına ve iç dünyasında daha yoğun yaşamasına neden olur. Bir çocuğun en belirgin psikolojik ihtiyacı, kendini güvende hissetmek ve sevmektir. Her yönden savunmasız ve tamamen bakıma muhtaç bir şekilde dünyaya gelen bebeğin kendini en çok güvende hissettiği yer, anne kucağıdır. Zaman içerisinde anne kucağı, güven merkezi olma özelliğini aile ortamına bırakır. Dolayısıyla aile ortamında şiddetin varlığı, çocuğun “emniyette olma” duygusunu yaşayamamasına, özgüvenini yitirmesine, insanlara olan güvenini kaybetmesine ve hayata daimi bir kuşkuyla bakmasına sebep olmaktadır. Esasen çocukluk dönemi, kişiliğin temellerinin atıldığı ve hayata dair tutum ve davranış kalıplarının öğrenildiği dönemdir. Çocuk sürekli çekim yapan bir kamera gibi anne babanın duygu, düşünce ve davranışlarını izlemekte, nerede nasıl hareket ettiklerini öğrenmekte ve içselleştirmektedir. Bu dönemde hafıza güçlüdür ve yaşanan tecrübelerin izlerini hayat boyu kalıcı bir biçimde taşıma yetisine sahiptir. Özellikle okul öncesi dönemde çocuklar duygularını son derece yoğun yaşarlar ve bu yaşlarda tecrübe ettikleri sevgi onları bir yetişkine göre daha kolay mutlu ederken, tecrübe ettikleri korku da daha ağır yaralar açar. Bir diğer ifadeyle, çocuklara ne söylendiğinden ziyade ne hissettirildiği önemlidir. Uzun yıllar sonrasında bile unutulmama özelliği taşıyan duygular, bilhassa anne baba tarafından kabul edilmeyi ve önemsenmeyi beklemektedir.²⁴

22 Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu – Unicef, *Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Rapor* (SHÇEK ve Unicef, 2010), 32.

23 Suna Kaymak Özmen, “Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 37/2 (2004), 30.

24 Ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Yavuzer, *Çocuk ve Ergen Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Yayınları, 2012).

Çocuğun hem fiziksel hem de psikolojik olarak aileye bağımlı olması, algılanan şiddetin derecesini artırmaktadır. Bu nedenle çocuğa yönelik şiddet konuşulurken, “ihmal” üzerinde de durulmalıdır. Şiddetten farklı olarak fiziksel ihmal, “anne-babanın çocukların sağlığı için gerekli tıbbi yardımı reddetmeleri veya geciktirmeleri, çocuğun eğitimi, beslenmesi, bakımı, giyimi, refahı ve güvenliği konusunda ilgisiz ve kayıtsız kalmaları” şeklinde tanımlanabilir. Psikolojik ihmal ise “çocuğun ihtiyacı olan sevgi, ilgi, anlayış ve şefkati ondan esirgemek” anlamına gelir. Şiddet, anne babanın çocuğuna yapmaması gerek bir eylemi gerçekleştirilmesi, ihmal ise yapması gereken bir eylemi yerine getirmemesidir. Araştırmalar çocukların, %51 oranında psikolojik şiddet, %43 oranında fiziksel şiddet, %25 oranında ihmal, %3 oranında da cinsel şiddete maruz kaldığını göstermektedir.²⁵

Çocuğa yönelik aile içi şiddet konusunda öne çıkan nokta, çocuğun babadan olduğu kadar anneden de şiddet gördüğü gerçeğidir. Konu ile ilgili bir araştırma annelerin %87’sinin fiziksel ihmal veya şiddet, %93’ünün ise psikolojik ihmal ve şiddet uyguladığını bulgulamıştır. Bu çalışmaya göre çocuklara anneleri tarafından uygulanan fiziksel ihmal veya şiddet davranışları ve görülme sıklığı, tokat atma (%54), hastalık durumunda doktora başvurmama, durumunun kötüleşmesini bekleme (%32), çocukların isteklerini göz ardı etme (%29), dövme-çimdikleme (%23) şeklindedir. Yine anneler tarafından uygulanan psikolojik ihmal veya şiddet davranışları ve görülme sıklığı da, sevgisini belli etmeme (%81), bağırma-azarlama (%78), çocuklarını evde yalnız bırakma (%36), korkutma (%34), tehdit etme (%27), kötü söz söyleme (%27) şeklindedir. Ailedeki çocuk sayısı ve eşi tarafından şiddete maruz kalma, anneden çocuğa yönelik ihmal ve şiddet davranışlarını artırmaktadır.²⁶ Söz konusu araştırma ulusal çapta olmasa da anneden çocuğa yönelik şiddetin dikkatle ele alınması gerektiğine işaret etmesi açısından önem taşımaktadır. Nitekim bu davranışlar, anneyi çocuğundan uzaklaştırmakta, çocuğu başka güven kaynakları aramaya itmektedir. Şiddete dair acı tecrübeler yaşayan her çocuk koruma altına alınamadığından, şer odaklarının ağına düşme riskiyle de karşı karşıyadır. Kendini sokağa atan ve tutunacak dal ararken eğriyi doğrudan ayırt edemeyen çocuk, suça itilmekte, madde kullanımına yönelmekte ve cinsel istismara açık hale gelmektedir.

Anne-babadan çocuğa yönelik şiddet birden fazla türde ihmal ve şiddet davranışı şeklinde olmaktadır. Bu şekilde şahsen ihmal ve şiddetle yüzleşen çocuklarda “depresyon belirtileri, davranış bozukluğu, öğrenme güçlükleri, sıklıkla alkol ve bağımlılık yapan maddeleri kullanma gelecekte başkalarına

25 SHÇEK ve Unicef, *Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Rapor*, 32.

26 Güler vd., “Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler”, 128-130.

ve kendine şiddet (intihar) uygulama, konuşmada gecikme, okulda başarısızlık, düşük öz saygı ve benlik kavramlarının zayıf olması ve gelecek konusunda beklentilerinin düşük olması gibi olumsuzluklar görülebilmektedir".²⁷ Fiziksel, cinsel veya psikolojik şiddete maruz kalan bu çocuklar, evden kaçmayı (aileyi terk etme vb), o ortamdan kurtulmak için çeşitli yöntemler denemeyi (yanlış olduğunu bilerek evden kurtulmak amacıyla bir başkasıyla kaçma veya evlenme vb) ve intihar etmeyi (hayatına son verme amaçlı girişimlerde bulunma) deneyebilir.²⁸ Bu tür acı tecrübeler yaşayan her çocuk korumaya altına alınmadığından başlarına başka tehlikeler de gelmektedir. Şiddet gördüğü ailesinde sokağa kaçan ve orada karşılaştığı insanlarla yeni aileler kurmaya çalışan çocuk, suça itilmekte, madde kullanımına yönelmekte ve cinsel istismara açık hale gelmektedir.²⁹ Aile içi şiddetin çocuk üzerindeki yıkıcı etkisi, onun hayatını kaybetmesine kadar uzanabilmektedir. Çünkü aile içi şiddet sonucunda işlenen cinayetlerin %27'sinde çocukların kurban olduğu ortaya konmuştur.³⁰ Şiddet mağduru gençlerin de psikolojik, sosyal ve davranışsal problemler gösterdikleri bilinmektedir. Mesela ailede şiddeti görmüş veya yaşamış 12-18 yaş arası gençlerin, böyle bir durum yaşamayan gençlere oranla umutsuzluk düzeyleri, anlamlı farkla yüksek bulunmuştur. Diğer taraftan bu gençlerin, gelecek planlamaları, akademik başarıları ve sosyal yaşamlarını şekillendiren benlik imgeleri düşmekte; aile ilişkileri ve ruh sağlıkları bozulmaktadır.³¹

Çocuğa yönelik şiddetin yıkıcı etkileri yukarıda değinilenlerle sınırlı değildir. Çünkü aile içinde çocuk kimi zaman şiddete maruz kalmakta kimi zaman ise buna tanık olmaktadır. Araştırmalara göre çocukların %56'sı fiziksel istismara, %49'u duygusal istismara ve %10'u cinsel istismara şahit olmaktadır.³² Bizzat kendileri şiddet görmese dahi ebeveynleri arasında şiddetin bir veya birkaç türüne şahit olmuş çocuklarda da saldırganlıkta artma, uyku, yeme ve kilo ile ilgili sorunlar da dâhil olmak üzere çok sayıda sağlık ve davranış sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu çocuklar, okul ortamında ve çevreleri ile kurdukları ilişkilerde problem yaşamakta, yakın ve sağlıklı arkadaşlık ilişkileri geliştirmekte zorlanmaktadır. "Yaşamları boyunca şiddete tanık olan çocuklarda, olmayanlara göre daha fazla oranda kaygı, özgüven eksikliği, tedirginlik, korku, depresyon, içe kapanma, isteksizlik, ümitsizlik, öfke ve mi-

27 Güler vd., "Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler", 129.

28 İbiloğlu, "Aile İçi Şiddet", 208-209.

29 Görgülü, "Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü", 102.

30 İbiloğlu, "Aile İçi Şiddet", 211.

31 Ayşe Ankan, *Ergenlerde Aile İçi Şiddet ile Benlik İmgesi ve Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişki* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 54-55.

32 SHÇEK – Unicef, *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Rapor*, 30.

zaç problemleri, uyku bozuklukları, zayıf dürtü kontrolü, kötü akademik performans, konsantrasyon güçlüğü ve daha fazla sigara, alkol ya da madde kullanımlarının olduğu" çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur.³³

Şiddete maruz kalan veya tanık olan çocuklar, şiddete maruz kalan yetişkinlerde görülen sorunların neredeyse tamamıyla yüzleşmektedir. Diğer taraftan bu sorunlara ek olarak gelişim geriliği, altını ıslatma, terk edilme korkusu, hiperaktivite gibi pek çok problemle de yüzleşmektedirler.³⁴ Aile içi şiddete tanık olmuş veya maruz kalmış gençlerin de psikolojik, sosyal ve davranışsal problemler gösterdikleri çalışmalarla ortaya konmuştur. Kime yönelik olursa olsun şiddet olumsuz etkileri olan acımasız bir eylemdir. Ancak henüz hayatlarının başlarında olan çocuk ve gençlerin bu duruma maruz kalması onlarda ömür boyu kalıcı izler bırakabilmektedir. Örneğin aile içi şiddete tanık olmuş veya maruz kalmış 12-18 yaş arası gençlerin böyle bir durum yaşamayan gençlere oranla umutsuzluk düzeyleri, anlamlı farkla yüksek çıkmaktadır. Diğer taraftan bu gençlerin, gelecek planlamaları, akademik başarıları ve sosyal yaşamlarını şekillendiren benlik imgeleri de oldukça düşük bulunmuştur. Benzer şekilde aile ilişkileri ve ruh sağlıklarının da diğer gençlerden çok daha bozuk olduğu saptanmıştır.³⁵ Aile içi şiddet, doğrudan çocuk ve gence yönelsin veya yönelsesin onun benlik algısı ve gelecek umudunda büyük yaralar açmakta ve onun tüm hayatını etkilemektedir. Onların, pek çok ruhsal bozuklukla boğuşmalarına, kendilerini güvende hissedecekleri bir aileye sahip olma hayalinden mahrum kalmalarına neden olmaktadır.

Çocuğa yönelik aile içi şiddet, çocuğun olumsuz etkilenmesinin çok ötesine uzanmaktadır. Çünkü çocukluğunda şiddete maruz kalan veya tanık olan kişiler ilerde büyük ölçüde şiddet uygulama eğilimi göstermektedir.³⁶ Çocukluğunda şiddete maruz kalmamış ancak babasının annesine şiddet uyguladığına şahit olmuş çocukların ilerde kendi eş ve çocuklarına şiddet uygulama oranları iki kat fazla olarak tespit edilmiştir.³⁷ Dolayısıyla çocuğa yönelik şiddet, ilk etapta bir sonraki nesilde şiddetin devamının sağlanmasını riskini, ikinci etapta ise ülke genelinde suç ve verimsizlikte artma; ilerleme ve kalkınmada gerileme riskini taşımaktadır.³⁸ Genel anlamda şiddet özel anlamda ise çocuğa yönelik şiddet, bireysel, sosyal ve toplumsal boyutlarda uzun süreli yıkıcı sonuçları olan ve bu nedenle acilen çözüm üretilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

33 İbiloğlu, "Aile İçi Şiddet", 208-211.

34 Görgülü, "Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü", 103.

35 Arıkan, *Ergenlerde Aile İçi Şiddet ile Benlik İmgesi ve Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişki*, 54-55.

36 İbiloğlu, "Aile İçi Şiddet", 211.

37 Gülmez, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık*, 249.

38 Görgülü, "Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü", 103.

c. Yaşlıya Yönelik Aile İçi Şiddet

Dünya nüfusunun giderek yaşlanması, aile içinde yaşlılara yönelik ihmal, istismar ve şiddet vakalarının da giderek daha fazla görünürlük kazanmasını sağlamıştır. Her ne kadar günümüzde geniş aile modelinden çekirdek aileye doğru bir dönüşüm yaşansa da ülkemizde görünmez çatılarla birbirine bağlanan ve ağlar oluşturarak yakın ve uzak akrabalık ilişkilerini koruyan çekirdek ailelerin varlığı bir gerçektir.³⁹ Bu aile gruplarında yaşlılar hâlâ aileleriyle birlikte yaşamaktadır. Aile üyelerinden uzak olan yaşlılar ise büyük ölçüde yalnız yaşamakta veya bakımevlerinde kalmaktadır.

Yaşlılık dönemi, fiziksel ve zihinsel gerilemelerin görüldüğü, aile içinde ve toplumsal ilişkilerde rol ve saygınlık kaybının yaşandığı, aktif yaşamdan pasif yaşama geçildiği, yalnızlık, alınganlık, cimrilik ve ölüm korkusu gibi duyguların yoğunlaştığı, kişinin gerek bedensel gerekse psikolojik anlamda diğer insanlara daha çok bağımlı olduğu bir dönemdir.⁴⁰ Bu dönemde ortaya çıkan güçsüzlük ve desteğe muhtaç olma hali, yaşlıları istismara açık hale getirmektedir.

Yaşlıya yönelik şiddet genel olarak yaşlı bireyin sağlık veya iyilik halini tehdit eden, ona zarar veren davranışlardır. İstismar bedensel, psikolojik veya ekonomik olabilir, aynı zamanda ihmale de dönüşebilir.⁴¹ Yaşlının dövülmesi ve aç bırakılması fiziksel şiddet; taciz ve tecavüze uğraması cinsel şiddet; hakarete ve azarlanmaya maruz kalması psikolojik şiddet; emekli aylığının gasp edilmesi ve mal varlığının rızası dışında kullanılması ekonomik şiddet örnekleridir.

Yaşlının bakımı gönüllü değil de zorunlu bir hizmete dönüştüğünde, yaşlıya yönelik ihmal ve şiddet de artmaktadır. Bakıma muhtaç bir yaşlının dışarı çıkması, alışverişe gitmesi ya da sokakta biriyle konuşması yok denecek kadar az görülür. Özellikle yatağa bağımlı olması, sadece bakıcısı ile yaşamak zorunda kalan bir yaşlının istismara uğrama ihtimalini artırabilmektedir. Zira yaşlı yakınları, vicdan muhasebesi ve bakım yükü arasında gelgitler yaşamakta ve içinde buldukları gerilimi istemeden de olsa yaşlıya yansıtmaktadır. Bu gibi durumlarda, yaşlıya yönelik şiddetin tespiti de zorlaşmaktadır.⁴²

39 F. Beylü Dikeçligil, "Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu", *Muhafazakâr Düşünce* 8/31 (2012), 21-52.

40 Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004), 364 vd.; Mustafa Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Bireysel ve Ruhsal Gelişim", *EKEV Akademi Dergisi* 8/19 (2014), 77-90.

41 Aynur Uysal, "Dünyada Yaygın Bir Sorun: Yaşlı İstismarı ve İhmali", *Aile ve Toplum* 2/5 (2002).

42 Taner Artan, "Huzurevinde Kalmakta Olan Yaşlılarda Aile İçi İstismar", *Toplum ve Sosyal Hizmet* 24/2 (2013), 111.

Yaşlıya yönelik şiddet; ailesel, kurumsal ve kendi kendini ihmal şeklinde üç başlıkta incelenmektedir. İçinde bulunduğu ortama göre yaşlı kimi zaman kendi ailesinden ve komşularından, kimi zaman da bakıcı personelden şiddet görebilmektedir. Yaşlının kendini ihmali ise sağlık ya da güvenliğini tehdit edecek şekilde tek başına yaşama davranışını içermektedir.⁴³ Yaşlılara şiddet uygulayan aile bireylerinin genellikle kendi geçmişlerinde de kişisel şiddet öyküleri vardır. Ayrıca bu kişilerin, yaşlı bakımı hakkında yeterince bilgi ve beceriye sahip olmamaları, strese ve sosyal izolasyona maruz kalmaları, yorgunluk, uykusuzluk ve sabırsızlık çekmeleri, maddi külfet üstlenmeleri şiddete giden yolu kolaylaştırabilmektedir.⁴⁴

Aile içinde yaşlının şiddete uğraması ilk etapta bir sonraki neslin bir önceki nesle şiddet uygulaması şeklinde anlaşılabilir. Ancak çalışmalar, eşlerin fiziksel şiddet başta olmak üzere tüm şiddet türlerini 60 yaş civarına kadar sürdürdüğünü göstermektedir. Aile içinde yaşlıya yönelik şiddetin yarısından çoğunun da eşler arasında uygulandığı raporlanmıştır. Çocuktan anne-babaya yönelik şiddetin arka planında ise şiddetin sarmal yapısı öne çıkmaktadır. Küçükken kötü muamele gören yetişkinler, anne-babalarına karşı daha yüksek oranlarda ihmal ve şiddet davranışı göstermektedir.⁴⁵

Şiddete uğrayan yaşlılarda beslenme bozukluğu, kilo kaybı, yara ve ezikler, yanıklar gibi fiziksel problemler görülmektedir. Bu yaşlılar aynı zamanda çaresizlik, konuşmada duraksama ve kararsızlık, bilinç bulanıklığı, uyum bozukluğu, öfke, korku, çekingenlik gibi psikolojik sorunlar da yaşamaktadır.⁴⁶ Yaşlıda şiddete bağlı olarak gelişen sürekli korku hali ise yaşın gereği veya bunama belirtisi olarak görülerek hafife alınabilmektedir. Oysa yaşlıların maruz kaldıkları şiddet sonrasında fiziksel ve psikolojik travma yaşadıkları ancak yoğun utanç ve korku duydukları için bunu ifade edemedikleri ve yardım isteyemedikleri unutulmamalıdır.⁴⁷

3. İslam'da Şiddeti Önleyici Değerler

Aile içi şiddetle ilgili araştırmalar çoğunlukla şiddetin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan dış etkenlere odaklanmıştır. Bu tespitler yerinde olsa da kanatımızca ister aile içi ister aile dışı ilişki katmanlarında gerçekleşsin, çağımızın şiddetle mücadelesinde en zayıf yön, şiddetin insanın doğasında bulunan bir kuvveye bağlı olmaktan çıkarılarak dış etkenlere bağlı bir sorun şeklinde tanımlanmasıdır. Buna göre şiddet; eğitimsizlik, modellerin olumsuzluğu,

43 Nuran Akdemir vd. "Yaşlı İstismarı ve İhmali", *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi* (2008), 71-72.

44 Akdemir vd., "Yaşlı İstismarı ve İhmali", 72.

45 Uysal, "Dünyada Yaygın Bir Sorun: Yaşlı İstismarı ve İhmali".

46 Uysal, "Dünyada Yaygın Bir Sorun: Yaşlı İstismarı ve İhmali".

47 Akdemir vd., "Yaşlı İstismarı ve İhmali", 73.

medyanın etkisi, alkol ve uyuşturucu kullanımı, yoksulluk gibi zahiri etkenler doğrultusunda ortaya çıkan ezici güç kullanma tezahürüdür. Bu öncülün doğal sonucu olarak, şiddet, en küçüğünden en kapsamlısına kadar bütün örnekleriyle “insanın dışında” değerlendirilmektedir.⁴⁸ Oysa şiddetin yıkıcı etkilerini bertaraf etmek üzere çözüm üretirken, insana doğuştan verilmiş nitelikleri gözden geçirmek gerekir. Mesela bir kardeşi dünyaya gelen küçük bir çocuğun hissettiği kıskançlığın onu sevk ettiği tutumlar dikkatlice takip edildiğinde, saldırganlığın kökeni hakkında yeniden düşünmek gerektiği kendiliğinden ortaya çıkar. Henüz konuşmayı bile başaramayan çocuk, kardeşine vurmayı akledebilir. Ailesinde hiç şiddet davranışına tanık olmasa da, aile tabii olan kıskançlık krizlerine karşı donanımlı bir duruş sergilese de, durum çoğu kez öfkenin kontrol edilemeyişiyle sonuçlanır. Burada yaşanan; yeni bir kardeşin gelmesiyle aile içindeki konumu değişen çocuğun, yerini koruma refleksi ve varlık gösterme ihtiyacıdır.⁴⁹

Aslında öfke, gazap, hiddet gibi duyguların ve gücün insan varlığına yerleştirilmesinin temel sebebi de koruma ve korunma refleksi geliştirmeyi kolaylaştırmaktır. İnsanlık tarihinde ilk ölüm vakasının, kıskançlık sebebiyle oluşan bir aile içi şiddet vakası sonucu gerçekleştiğini bu bağlamda hatırlamak gerekir.⁵⁰ Beslenmek amacıyla hayvan öldürmek de dâhil olmak üzere, tehditler karşısında kendini korumayı amaçlayan insanın kontrollü saldırma ve karşı koymada şiddet kullanımına ihtiyacı vardır. “Meşru müdafaa” hakkını kullanma esnasında saldırganın suç sayılmaması, bu iç güdünün kontrollü kullanımına iyi bir örnektir. Saldırganlık, insandaki temel bir kuvve iken şiddet, bu kuvvenin insan onuruna uygun olmayan şekilde kullanılmasıdır. Şiddetin insan için sorun haline gelmesi ise, onun kontrolsüz, kuralsız, insafsız ve orantısız kullanımı durumunda ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla şiddetin sürdürülebilir şekilde önlenmesi hedefleniyorsa, öncelikli iş, insan tabiatını tanımak ve ona uygun çözümler üretmek olmalıdır.

İnsan donuk bir nesne değil; sürekli değişebilen, gelişebilen, olaylar karşısında farklı tepkiler verebilen, duygulanan, vicdan sahibi olan, dinamik bir varlıktır. Onun hem iyiliğe hem de kötülüğe meyilli doğası⁵¹ şiddet özelinde hatırlandığında, haksız ve orantısız güç kullanımında gerçekleşen olay “insanın iç dünyasındaki kötülüğün harekete geçmesi” olarak tanımlanabilir. Bireysel alanda olduğu gibi, toplumsal zeminde de asıl mesele, hangi koşuldaki hangi davranış ve uygulamanın haklı ve adil, hangisinin zulüm ve hak ihlali olduğuna dair doğru karar vermektir. Karar sürecinde ise şiddet konusunda

48 Yücel Ağargün, “Şiddet ve Psikiyatrik Hastalıklar”, *Din ve Hayat* 15 (2012), 100.

49 Kıskançlığın doğal ve koruyucu işlevi ile patolojiye dönüşme seviyesi hakkında bilgi için bkz. Ezgi Tuna, “Haset ve Kıskançlığın Tanımlanması ve Klinik Görünümü”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 58/2 (2018), 1751-1767.

50 el-Mâide 5/27-32.

51 eş-Şems 91/7-10.

güçlünün de zayıfın da bağlı olduğu ahlâkî ilkelerin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Zira insanlığın bugün mücadele ettiği şiddet vakaları, hak ihlaline yol açan, zulüm olarak görülen davranışlardır.

Kontrol edilmemesi halinde şiddete dönüşebilen saldırma duygusunun insanda mündemiç olduğu gerçeğinden sonra ikinci önemli adım, bu duygunun eğitilebileceğini kabul etmek ve eğitimin yöntem ve tekniklerini doğru tespit etmektir. Esaslarını vahiy geleneğinin son ürünü Kur'an'dan alan ve nebevî ilkelerle desteklenen bir eğitim, şiddetin istikametini belirlemede olduğu kadar, zayıfın da güçlünün de tâbi olacağı ahlâkî yol haritasını çizmede de insanlığa destek olacaktır. Hz. Peygamber (sas) pehlivanlığı "*öfke anında kendine hâkim olmak*" şeklinde tanımlarken,⁵² insanı güçlü kılan esasın, "duyguyu eğiterek kontrol altına almak" olduğunu vurgulamaktadır. Benzer bir durum onun, kendisinden ısrarla öğüt isteyen kişiye defalarca tekrarladığı "*Öfkelenme!*" cümlesinde de gizlidir.⁵³ Mesele öfke duygusunu yok etmek değil, yönetmektir.

İslam'ın şiddet karşısındaki duruşunda da her türlü zulüm ve şiddetin yasaklanması gibi bütüncül bir bakışın geçerli olduğu hatırlanmalıdır. İslam'ın insanlara gösterdiği temel hedef, kulluk ve teslimiyetin bütünüyle Âlemlerin Rabbi olan Allah'a has kılınması, evrensel anlamda ahlâkî ve hukuki değerlerin ikame edilmesiyle yeteneklerin kötüye kullanımının engellenmesi, kuvvetlinin zayıfı ezmesinin önüne geçilmesi, yeryüzünde adaletin tesisi ve hakların sahiplerine verilmesidir.⁵⁴

Hz. Peygamber "*Kim zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim güçlük çıkarırsa Allah da ona güçlük çıkarır.*"⁵⁵ buyurmuş ve insanlara işkence ederek fiziksel şiddet uygulayanların Allah tarafından azaba uğratılacağını haber vermiştir.⁵⁶ Ahlâk kitaplarında "dilîn afetleri" başlığı altında ele alınan sövme, lânet okuma, kötü lakap takma, beddua, alay, yalan, gıybet ve iftira gibi her türlü sözlü şiddet davranışı da Peygamberimiz tarafından yasaklanmıştır. Onun söze dair ilkesi şöyledir: "*Allah'a ve âhiret gününe inanan kimse ya hayır söylesin ya da sussun.*"⁵⁷

52 İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh (Nevevî Şerhi ile birlikte)*, haz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), "Birr ve Sıla", 106.

53 Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Resulillah Sallallahü Aleyhi Vesellem ve Sünenih ve Eyyâmih)*, haz. Muhammed Nizâr Temîm-Heysen Nizâr Temîm (Beyrut: Dâru'l-Erkam 1995), "Edeb", 76.

54 Talip Özdeş, "İslam Açısından Kadının Konumu ve Kadına Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi", *EskiYeni* 12 (2009), 70.

55 Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, haz. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamî, trs.), "Kadâ' (Akdiye)", 31.

56 Müslim, "Birr ve Sıla", 117.

57 Buhârî, "Edeb", 31; Müslim, "İmân", 74.

Diğer yandan Müslüman bir bireyin aile fertlerine baskı, tehdit, istismar anlamına gelecek davranışlarda bulunmamasını, onların saygınlığını korumasını ve haklarını muhafaza etmesini sünnete ittiba olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Eşler arasındaki özel hayatın şiddetten arındırılması da bu kapsamda düşünülmelidir.⁵⁸ Ekonomik şiddete de asla müsamaha göstermeyen ve mülkiyet hakkına riayeti öngören Allah Resûlü (sas), “*Kim bir karış kadar yer/arazi için zulmederse (kıyamet gününde) yedi kat toprak onun boynuna dolandır.*”⁵⁹ buyurmuş, “mal dokunulmazlığını” insanın en temel hakları arasında saymıştır.⁶⁰ Kısacası adı “selâm ve barış” anlamına gelen İslam, şiddetin karşısında, merhametin, hakkın ve adaletin temellerini hukuki ve ahlaki kaidelerle temellendirmiş bir dindir. Hz. Peygamber’in (sas) insanları inanıp inanmamada özgür bırakması, diğer din mensuplarına hoşgörülü davranması, affedici olması ve bunu tavsiye etmesi, sadece insanların değil hayvanların bile canının acıtılmamasını emretmesi, hatta sözle dahi kimseyi lanetlememesi gerektiğini öğütlemesi, İslam’ın her türlü şiddete karşı oluşunun temel örnekleridir.⁶¹ İslam hukukunda açıkça belirtildiği gibi, İslam dininin, inanç, nesil, can, mal ve akıl olmak üzere beş temel dokunulmazlık alanını korumayı gaye edinmesi, aynı zamanda bu değerlere karşı haksızlık yapılmasını, şiddet ve cebr kullanılmasını yasaklaması da ayrıca dikkate değerdir.⁶²

4. Şiddetin Önleyicisi Olarak İslam’ın Merhamet Temelli Aile Modeli

Türk Dil Kurumu tarafından neşredilen *Güncel Türkçe Sözlük*’te, kişinin bir başka canlına karşılaştığı kötü durumdan dolayı üzüntü duyarak ona acıması anlamına gelen merhamet,⁶³ rahmet ile eş anlamlıdır. Rahmet, Allah’ın bütün yaratılmışlara yönelik lütuf ve ihsanını kapsamaktadır.⁶⁴ Cenab-ı Hakk’ın merhameti, insanıyla, hayvanıyla, bitkisiyle, eşyasıyla bütün kâinatı kuşatır⁶⁵ ve “Erhamü’r-râhimîn” (Merhametlilerin En Merhametlisi)⁶⁶ ismi O’nun zatına aittir.

58 Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 44-45; Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahmân el-A’zamî, (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1403), VI, 194; Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. ve thr. Fevvâz Ahmed Zümerlî-Hâlid es-Seb’ el-Âlimî, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, 1987), “Tahâret”, 98.

59 Müslim, “Müsâkât”, 141-142.

60 Buhârî, “İlim”, 9; Müslim, “Kasâme”, 30.

61 Mustafa Karabacak, “Şiddet Söylemlerine Karşı Hz. Peygamber’de Merhamet ve Hoşgörü Eğitimi”, *İğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2016).

62 Recep Şentürk, “İnsan Hakları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/327-330.

63 *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*, “Merhamet”, (Erişim 01 Eylül 2020).

64 Mustafa Çağrı, “Merhamet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/184.

65 el-A’râf 7/156.

66 el-A’râf 7/151.

Merhameti yaratan Allah'tır. "Rahmân" adıyla sınırsız ve sonsuz bir merhamet gösteren, "Rahîm" adıyla acıyan, şefkatiyle muamele eden, affeden ve nimet veren O'dur.⁶⁷ Yüce Allah, rahmetinin boyutuna işaretle "Rahmetim gazabımı geçti."⁶⁸ buyurur. Hz. Peygamber (sas) ise ilâhî merhametin enginliğini şöyle anlatır: "Allah Teâlâ rahmetini yüz parçaya ayırdı, doksan dokuz parçasını yanında alıyordu, bir parçasını ise yeryüzüne indirdi. İşte yaratılmışların tamamı bu bir parça rahmet sebebiyle kendi aralarında merhametli davranırlar. Hatta kısır bile (yavrusunu emzirirken bu rahmetin tesiriyle) zarar vermekten korkup bir ayağını yukarı kaldırır."⁶⁹

"Yakınlık, yardım, lütuf, acıma, hâlden anlama, mağfiret, esirgeme" gibi çeşitli anlamlarıyla Kur'an'da yer alan rahmet kavramı, Allah'ın bir sıfatı, nimeti, ihsanı ve şefkatidir.⁷⁰ Kur'an'da işlevsel ve dinamik bir yapıda kullanılan rahmet/merhamet kavramı, kaynaklık ettiği davranışlarla ve hayatın içindeki örnekleriyle birlikte zikredilir. Dolayısıyla merhamet; acımanın, sevgi duymanın ve şefkat beslemenin ötesinde ahlâkî bir duruşu, bir bakış açısını ve zihniyet kodunu ifade eder. Bu tavrın en kısa tanımı, muhatapı anlamak ve onun durumunu takdir etmektir.⁷¹ Dolayısıyla merhamet, bir hak ve aynı zamanda bir sorumluluk niteliği taşır. Bu yönüyle hiçbir aile ferdinin müstağni kalamayacağı üstün bir değerdir. Merhametin sahip olduğu güçlü anlam, arkasındaki Yüce Kudret'e dayanır.

Merhamet Rahmânîdir; merhametli olanlar Rahman'ın takdirini ve rızasını kazanır. Peygamberimiz, "Merhametliler var ya, işte Rahman onlara merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki Yüce Allah da size merhamet etsin."⁷² şeklinde bir prensip belirler. Bu, bireysel ve toplumsal hayatta merhamete dair atılacak her adımın ilâhî bir karşılık bulacağına, bir diğer ifadeyle yaratılanlar arasındaki merhamet ilişkilerinin Yaratan'a uzanan bir boyutu olduğuna işaret eder. Hz. Peygamber'in (sas) kendisi de bir merhamet timsalidir. "Âlemlere rahmet olarak gönderilen"⁷³ peygamber efendimiz, acımasız davranışlar sergileyen Cahiliye toplumunu merhamet ile tanıştıran isimdir. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği şöyle anlatır: "Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir."⁷⁴

67 en-Neml 27/30.

68 Buhârî, "Tevhîd", 22; Müslim, "Tevbe", 15.

69 Buhârî, "Edeb", 19.

70 Mehmet Okuyan, "Kur'an'da Rahmet Kavramı ve Hz. Peygamber'in Âlemlere Rahmet Oluş Keyfiyeti", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 14 (2004), 34-35.

71 Yusuf Batar, "Empatik Düşündürme Yoluyla Merhamet Eğitimi - Kur'an ve Hz. Peygamber'in Uygulamaları Işığında", *Diyanet İlmî Dergi* 48/1 (2012), 43.

72 Ebû Dâvûd, "Edeb", 58; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), "Birr ve Sıla", 16.

73 el-Enbiyâ 21/107.

74 et-Tevbe 9/128.

Diğer yandan kibirlenerek Allah Teâlâ'nın emrine karşı çıkan ve ilâhî rahmetten kovulan Şeytan,⁷⁵ da acımasızdır. Şiddeti körükler, şiddete davet eder, şiddetle kandırır. Hz. Âdem'i ve eşini aldatırken onlara hiç acımadığı gibi,⁷⁶ yoldan çıkardıklarını ateş çukurlarına sürüklerken de onlara hiç şefkat göstermez.⁷⁷ Ahirette kendisini yoldaş sananları ortada bırakırken de onlara hiç merhamet etmeyecektir.⁷⁸ Şiddet Şeytânî'dir; şiddet yanlıları da Allah'ın sınırlarını çiğnemekte ve cezayı hak etmektedir: "*Kıyamette en ağır azap görecekler, insanlara en çok işkence edenlerdir.*"⁷⁹

Kişi eğer sabır, hoşgörü, merhamet, adalet, dürüstlük, vefa gibi ahlâkî erdemlere inanan ve bunları davranışlarına yansıtabilen birisi ise, problemlerinin çözümünde şiddet dışında yollar arayacaktır. Ama bu erdemleri bilmeyen, önemsemeyen ve davranışlarına yansıtamayan birisi ise, hayvanlar âleminde görülen iç güdüselliğe benzer şekilde çatışma anında öncelikle aklına ve ahlâkına değil, gücüne başvuracaktır. Bu ise, insanın zekâsına ve saygınlığına yakışmayan bir durumdur. İnsanın canını, malını, dinini ve ırzını koruyabilmesi için yine doğuştan sahip olduğu öfke duygusunun yanlış yönlendirilmesi, kontrol altına alınamaması, en önemlisi de öğrenilmiş öfke davranışlarının taklidi söz konusu olduğuna göre şiddet de bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde eğitimi alınan bir davranış formudur. Diğer bir ifade ile insan içindeki duyguların yıkıcılığa dönüşmeden kontrol etmeyi öğrenebilir. Bunu başarılmasında tabiatında bulunan ve öğrenilerek pekiştirilen merhamet duygusu da etkin bir rol oynar.

Merhamet Rahmânî ise ve Rahmân olan Allah insanı yaratırken çamurdan şekillendirdiği bedene kendi ruhundan üfleme suretiyle can vermiş ise;⁸⁰ bu Rahmânî sıfat, varoluştan itibaren insana sirayet etmiş olmalıdır. Allah'ın, peygamberlerine merhameti öğütleyen⁸¹ ve merhametliyi ödüllendiren⁸² bir inanç sistemi göndermesi de bu çıkarımı doğrular niteliktedir. Şu halde diyebiliriz ki merhamet duygusu doğuştan vardır. İnsan, kodlarına işlenen bu duyguyu beslemekle ve duyuştan davranışa çevirmekle mükelleftir. Fıtratındaki merhamet tohumunu büyütme, kuruyup gitmesine engel olmak zorundadır. Merhamet dolu bir yaklaşım dinin emri ve merhametli oluş bir davranış formu ise demek ki merhamet, eğitimin konusudur.

5 ve 6. Sınıf öğrencileri üzerine yapılan bir çalışma merhamet eğitiminin önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada deney grubuna iki ay boyunca

75 el-İsrâ 17/61-63.

76 el-Bakara 2/36.

77 el-İsrâ 17/63-64.

78 el-Haşr 59/16.

79 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (İstanbul: y.y., trs.), IV, 90.

80 el-Hicr 15/28-29.

81 Âl-i İmrân 3/159.

82 el-Beled 90/17-18.

merhamet eğitimi verilmiştir. Eğitimin öncesinde ve sonrasında çocuklara saldırganlık ölçeği uygulanmıştır. Çalışma sonucunda merhamet eğitimi alan grubun saldırgan davranışlarında anlamlı derecede farklılık görülmüştür. Merhamet eğitiminin saldırgan davranışları azalttığı ortaya konmuştur.⁸³ Diğer bir araştırmada merhamet ile empati arasında olumlu ilişki tespit edilmiştir. Merhamet arttıkça empatik eğilim de artmaktadır.⁸⁴ Dolayısıyla insanın içinde bir kuvve olarak bulunan ve eğitimle geliştirilen merhamet, insanın diğer kişilerin duygu ve düşüncelerini paylaşmasına yardımcı olurken onlara yönelik şiddete yol açan saldırgan davranışları da azaltmaktadır.

İnsanoğlunun eğitim gördüğü ilk kurum "aile" dir. Dolayısıyla en temelde merhamete ya da şiddete dayalı bir yaşam tarzının ilk eğitimi ailede alınır. Her çocuk, yıllar içerisinde aile fertlerinin davranışlarını izlemekte, rahmeti veya şiddeti benimsemektedir. Bu yüzden aile içinde eşlerin ve çocukların birbirlerine karşı merhameti son derece önem taşımaktadır. Zira yeni bir nesle yani toplumun geleceğine merhamet de şiddet de aile yoluyla taşınabilmektedir.

Hz. Peygamber'in yaşamında aile içi merhametin taşıdığı anlamı, eşleri, çocukları ve torunları ile geliştirdiği iletişim örgüsünde görmek mümkündür. Onun eşlerine karşı takındığı en sert tutum, daha müreffeh bir hayat talep etmeleri ve bu taleplerinde ısrarcı olmaları sebebiyle kendilerine dargın durduğu bir aylık dönemdir ki,⁸⁵ bu dönemde bile merhametsizliğin ve şiddetin izine rastlanmaz. Eşlerinin kimi zaman kıskançlıklarını, kimi zaman tartışma ve itirazlarını, kimi zaman küslüklerini sabırla karşılayan, anlayışı elden bırakmayan Allah Resûlü,⁸⁶ "onları ıslah etme" gibi bir gerekçeyle asla şiddete başvurmamıştır. Onun "aile içi ilişkilerde olumluya odaklanma" konusundaki tavsiyesi, merhameti beslemek açısından önemlidir: "*Mümin bir kimse, eşine nefret beslemesin. Çünkü onun bir huyunu beğenmese de hoşlanacağı başka bir huyu mutlaka vardır.*"⁸⁷

Sünnet-i seniyye, hoşlanılmayan tutumların eşe bildirilmesinde dahi merhamet ve sevgi dolu bir iletişim dilini öğretir. Nitekim Allah Resûlü (sas), Hz. Âişe'ye bir gün "*Ben senin benden memnun mu yoksa bana kızgın mı olduğunu gayet iyi biliyorum!*" buyurmuş ve eşi "Nereden biliyorsun?" diye sorunca şu açıklamayı yapmıştır: "*Benden memnun olduğunda 'Muhammed'in Rabbine yemin olsun!' diyorsun; bana kızdığında ise 'İbrahim'in Rabbine yemin olsun!' diyorsun.*" Hz. Âişe'nin "Ama Allah şahit, benim uzak durabileceğim tek şey senin

83 Muhammed Fatih Genç, "Merhamet Eğitiminin Saldırganlık Davranışını Azaltmadaki Rolü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2018), 61-82.

84 Afıtap Özdelikara - Serpil Babur, "Hemşirelik Öğrencilerinin Merhamet Düzeyi ve Empatik Eğilim İlişkisi", *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 11/2 (2020), 342-349.

85 Müslim, "Talâk", 30.

86 Buhârî, "Nikâh", 108; Tirmizî, "Menâkıb", 63.

87 Müslim, "Radâ", 61.

sadece ismin!" diyerek bu üsluba, yine aynı sevgi ve hoşgörü atmosferinde karşılık verdiği görülmektedir.⁸⁸

Mutlu ve huzurlu bir aile ortamının oluşmasında eşlerin birbirleriyle kurdukları merhamet ilişkisi kadar, çocukların merhamet eğitiminden nasiplelerini almaları da önemlidir. Hz. Peygamber (sas) "Benim on çocuğum var ama hiçbirini öpmüş değilim." diyen Akra' b. Hâbis'e "Merhamet etmeyene merhamet edilmez!" buyurur.⁸⁹ Zira merhamet geçişkendir, şefkatli ellerde büyüyen çocuklar, şefkat göstermeye aday birer yetişkin olacaktır. Yıllar ilerlediğinde bu defa ailede merhametin kaynağı onlar olacak, muhatapları olan yaşlılara gösterecekleri şefkat ve ihsan Kur'an'dan ilham alacaktır: "Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile sütten kesilmesi, otuz ay sürer. Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim, bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana nasip et. Neslimi de salih kimseler eyle. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım."⁹⁰

Görüldüğü üzere İslam'a göre merhamet, insanda bulunması gereken en önemli ahlaki hasletlerden biridir. İnsanın bütün canlılara karşı merhametli olması; zihinsel bir inşa, duygusal bir dönüşümle gelen bilinçli bir tutuma işaret eder. Dolayısıyla İslam'da merhamet temelli aile modeli vardır. Bu noktada belirtilmelidir ki merhamet, sadece karşıdaki kişiye acıyarak iyilikte bulunmaktan daha geniş bir anlama sahiptir. Kur'an ve sünnette merhamet, Allah'ın kullarına yaklaşımından anne babanın evladını sevgiyle öpmesine kadar ayrıntılarıyla işlenmiştir. Çünkü merhamet, genel olarak tüm yaratılmışlara yönelik olumlu bir yaklaşım, bir erdemdir. Dini hassasiyetleri yüksek olanların merhamet düzeylerinin de yüksek olduğunu ortaya koyan araştırma⁹¹ da dinin insanı daha merhametli olmaya yönlendirdiğini göstermektedir. Merhametin insanı dönüştürerek, yaşadığı psikolojik rahatsızlıklarla başa çıkmada etkili olduğu tespit edilince merhamet odaklı terapi⁹² isimli bir teknik de geliştirilmiştir. İslam'ın üzerinde durduğu merhametin bireysel ve toplumsal ölçekteki olumlu etkileri bilimsel olarak da ortaya konmaya devam etmektedir. Aile içi şiddetin önlenmesinde İslam'ın merhamet temelli aile modeli önemli bir katkı sunmaktadır. Şiddetle mücadelede bu modelin altının çizilmesi önem taşımaktadır.

88 Buhârî, "Nikâh", 109; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 80.

89 Buhârî, "Edeb", 18. Aynı konudaki bir başka rivayete göre, "Ya Resûlallah! Sen çocukları öpüyor musun? Vallahi biz hiç öpmeyiz!" diyen bir bedeviye Hz. Peygamberin (sav) cevabı şu olmuştur: "Allah senin kalbinden rahmeti çekip almışsa ben ne yapayım?" (Müslim, "Fedâil", 64).

90 el-Ahkâf 46/15.

91 Hızır Hacikeleşoğlu – Saffet Kartopu, "Merhamet ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *The Journal of Academic Social Science Studies* 59 (2017), 203-227.

92 Eşref Nas – Ramazan Sak, "Merhamet ve Merhamet Odaklı Terapi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/1 (2020), 64-84.

Sonuç

Merhamet, dinî ve ahlâkî erdemlere değer veren bir aile yapısının değişmez ilkelerindedir. Tıpkı namazın Hz. Peygamber'in öğrettiği şekilde kılınması gerektiği gibi, aile içi ilişkilerde takınılacak tutum ve tavırların da onun örneğinde ve merhamet üzere şekillenmesi en doğrusudur.⁹³ Elbette her ailenin sıkıntılı, uyumsuz, sorunlu zamanları olacaktır. Ancak çözüm arayışlarının zemininde, "her hal ve şartta merhametten ve adaletten ödün vermeme" ilkesi yer almalıdır. Zira yaşanan problemleri şiddete başvurarak aşmaya çalışmak hem kısa hem de uzun vadede onarılması zor birçok hasarın habercisidir.

Failine, mağduruna, şekline ve ölçüsüne bakılmaksızın şiddetle mücadele edilmeli, "aile içinde şiddete karşı sıfır tolerans" prensibi benimsenmelidir. Bunun için hem saldırganlığın hem de merhametin insanda bir kuvve olarak bulunduğu ve öğrenim süreçleri içerisinde pekiştirildiği açıktır. Şiddete yol açan risk faktörlerinin ortadan kaldırılması için merhamet eğitimi oldukça önem taşımaktadır. Aile içi şiddetin önlenmesinde İslam'ın merhamet temelli aile modelinin anlatılması etkili olacaktır.

Kaynakça

- Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. I-XI cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî, 1403.
- Ağargün, Yücel. "Şiddet ve Psikiyatrik Hastalıklar". *Din ve Hayat* 15 (2012), 100.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. I-VI cilt. b.y.: y.y., trs..
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2009.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015.
- Akdemir, Nuran v. dğr. "Yaşlı İstismarı ve İhmali". Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi (2008), 68-75.
- Arıkan, Ayşe. *Ergenlerde Aile İçi Şiddet ile Benlik İmgesi ve Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişki*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Artan, Taner. "Huzurevinde Kalmakta Olan Yaşlılarda Aile İçi İstismar". *Toplum ve Sosyal Hizmet* 24/2 (2013), 109-122.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları Raporu*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995.
- Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2009.
- Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu – Unicef. *Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Rapor*. SHÇEK ve Unicef, 2010.

93 İsmail Hakkı Ünal, "Yen İçinde Kalmayan Kol", *Kadın ve Aile Yazıları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 252.

- Batar, Yusuf. "Empatik Düşündürme Yoluyla Merhamet Eğitimi-Kur'an ve Hz. Peygamber'in Uygulamaları Işığında". *Diyanet İlmî Dergi* 48/1 (2012), 43-66.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Resulillah Sallallahü Aleyhi Vesellem ve Sünenih ve Eyyâmih)*. haz. Muhammed Nizâr Temîm-Heysen Nizâr Temîm. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1995.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.
- Çağrıçı, Mustafa "Merhamet". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29/184-185. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Çayır, Celal - Çetin, Özer. "Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2011), 1-34.
- ed-Dârimî, Abdullah b. Abdurrahmân. *es-Sünen*. thk. ve thr. Fevvâz Ahmed Zümerlî-Hâlid es-Seb' el-Alîmî. I-II cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1987.
- Dikeçligil, F. Beylü. "Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu". *Muhafazakâr Düşünce* 8/31 (2012), 21-52.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. haz. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. I-IV cilt. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamî, trs..
- Genç, Muhammed Fatih. "Merhamet Eğitiminin Saldırganlık Davranışını Azaltmadaki Rolü". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2018), 61-82.
- Görgülü, Faruk. "Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü". *Diyanet İlmî Dergi* 52/2 (2016), 97-113.
- Güler, Nuran v.d. "Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler". *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 24/3 (2002), 128-134.
- Gülmez, Çiğdem. *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözüm ve Dindarlık*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Hacıkeleşoğlu, Hızır – Kartopu, Saffet. "Merhamet ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *The Journal of Academic Social Science Studies* 59 (2017), 203-227.
- İbiloğlu, Aslıhan. "Aile İçi Şiddet". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 4/2 (2012), 204-222.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. I-II cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1994.
- Karabacak, Mustafa. "Şiddet Söylemlerine Karşı Hz. Peygamber'de Merhamet ve Hoşgörü Eğitimi". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2016), 141-158.
- Karslı, Necmi. "Psiko-Sosyal Açından Şiddet ve Çözüm Yolları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/3 (2016), 63-89.
- Kaymak Özmen, Suna. "Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 37/2 (2004), 27-39.
- Koç, Mustafa. "Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Bireysel ve Ruhsal Gelişim". *EKEV Akademi Dergisi* 8/19 (2014), 77-90.
- Mavili Aktaş, Aliye. *Aile İçi Şiddet*. İstanbul: Elma Yayınları, 2014.
- Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh, (Nevevî Şerhi ile birlikte)*. haz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. I-XIX cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- Nas, Eşref – Sak, Ramazan. "Merhamet ve Merhamet Odaklı Terapi". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/1 (2020), 64-84.

- Okuyan, Mehmet. "Kur'an'da Rahmet Kavramı ve Hz. Peygamber'in Âlemlere Rahmet Oluş Keyfiyeti". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 14 (2004), 29-63.
- Özdelikara, Afıtap - Babur, Serpil. "Hemşirelik Öğrencilerinin Merhamet Düzeyi ve Empatik Eğilim İlişkisi". *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 11/2 (2020), 342-349.
- Özdeş, Talip. "İslam Açısından Kadının Konumu ve Kadına Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi". *EskiYeni* 12 (2009), 68-76.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. I-V cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987.
- Tuğlu, Nuri. Bireysel ve Aile İçi İlişkilerde İslam'ın Şiddet Karşıtlığı. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009.
- Tuna, Ezgi. "Haset ve Kıskançlığın Tanımlanması ve Klinik Görünümü". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 58/2 (2018), 1751-1767.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 1 Eylül 2020. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye İstatistik Kurumu. *İstatistiklerle Kadın*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2012.
- Uysal, Aynur. "Dünyada Yaygın Bir Sorun: Yaşlı İstismarı ve İhmali". *Aile ve Toplum* 2/5 (2002).
- Ünal, İsmail Hakkı. "Yen İçinde Kalmayan Kol". *Kadın ve Aile Yazıları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- World Health Organization. *Global and Regional Estimates of Violence Against Woman: Prevalence and Health Effects of Intimate Violence and Non-partner Sexual Violence*. Italy: World Health Organization, 2013.
- World Health Organization. *Multi-Country Study on Women's Health and Domestic Violence Against Women*. Geneva: World Health Organization, 2005.
- World Health Organization. *World Report on Violence and Health: Summary*. Genova: World Health Organization, 2002.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınları, 2012.

Compassion-Based Family Model of Islam as a Preventative of Domestic Violence

(Extended Abstract)

It is an unfortunate fact that the concept of “family/domestic”, which refers to an environment where members feel comfortable, peaceful, and safe and the concept of “violence”, which involves destructive effects of one to other are used together. Moreover, domestic violence has existed throughout history and continues to be a major individual, social and mass problem today. International studies show that domestic violence exists in all countries and all segments of society. In general, one in three women in the world is subjected to domestic violence.

Violence is a phenomenon that includes different dimensions, spreads over a wide area, and varies in terms of causes and consequences. Because violence is a movement from the strong to the weak, domestic violence affects women, children and the elderly to a large extent. There are four types of violence as physical, psychological, sexual, and economical, all of which are interrelated.

Domestic violence is physical, verbal or any form of insult, behavior or treatment that leads to injury, intimidation, emotional pressure on individuals. Since domestic violence is a widespread and multivariate problem, the fight against it should be strong and multidimensional. There is a need for multiple support programs consisting of non-governmental organizations, forensic units, police, healthcare professionals and social workers, as well as family members. Religious officials and spiritual counselors should also take part in these programs in order to prevent domestic violence and to help victims to overcome the problem by spiritual coping strategies.

Studies on domestic violence mostly focused on external risk factors (poverty, media effect, alcohol and drug use etc.) that predispose to the occurrence of violence. Although these determinations are appropriate, in our opinion, the weakest link in the fight against all types of violence is defining violence as a problem that depends on external factors, instead of being dependent on an instinct inherent in human beings. In fact, human being has aggressive qualities to protect himself and to survive. However, if one does not control himself/herself, the aggressive impulses turn into violence. What is important at this point is to underline that these aggressive impulses can be brought under control, and the person can be trained. Here, religious education is of importance.

Stemming from the word salam (peace), Islam forbids all types of violence. The main goals of Islam are (1) to worship and surrender entirely to God, (2) to prevent the abuse of abilities by the universal adoption of moral and legal

values, (3) to prevent the strong from oppressing the weak, (4) to establish justice in the world and (5) to give rights to their owners.

Compassion means that a person feels sorry for the bad situation faced by another one and pity him. Mercy includes Allah's grace and blessings towards all creatures. The mercy of Allah Almighty surrounds the whole universe with its people, animals, plants and nonliving things.

The concept of compassion, which is used in a functional and dynamic structure in the Qur'ân, is mentioned together with not only the emotions but also the attitude and behaviors. Because compassion refers to a moral state, perspective, and mentality beyond mercy, love, and pity. The shortest definition of compassion in Islam is to understand the other and appreciate him. Namely, it is a conscious attitude that co-occurs with an emotional transformation. Compassion in the Qur'ân and Sunnah is detailed, from Allah's approach to his servants, to the parents' kissing the child with love. Compassion is a virtue, a positive attitude towards all creatures. Therefore, there is a compassion-based family model in Islam.

The study, which reveals that religious people have higher levels of compassion, shows that religion leads people to be more compassionate. When it was determined that compassion is effective in coping with psychological problems by transforming people, a technique called compassion-based therapy has also been developed. The positive effects of compassion that Islam emphasizes the individual and social scale continue to be scientifically demonstrated. The compassion-based family model of Islam makes an important contribution to the prevention of domestic violence.